

Furesa meghatódás vesz mindnyájukon erőt. A hazagondolás kezd erősebb, konkrétább, színesebb, szárnyalóbb lenni. Olvadnak, melegednek, megáradnak a nyomorult, földhözvert lelkek. Eltűnik az egész idegen, sívár, gonosz környezet, lehull a körülmények lánc, felpattannak a börtönajtók, tengerek járhatóvá lesznek, nincs távolság, nincs elszakítottság, nincs háború, nincs szolgaság. S ekkor a szegény örült varázsló az örület és az igazság rettentő feloldó erejével odavágja nekik: «Ti most *szabadok vagytok*, mondom nektek — szabadok!»

11.

Több, mint egy évtizede érzem, hiszem és hirdetni is próbálom gyengén és egyre fogyó erővel itt, Erdély nyomorult földjén azt a gondolatot, amelyet Kuncz Aladár könyve a síron túl is olyan óriási erővel hirdet most. A gondolatot, mely az örület és az igazság erejével hirdeti e földkerekség minden rabszolgánépének — nem is a «síkralépést pirosló arccal és piros zászlókkal» — csak azt, hogy ahol a gondolat munkál, a képzelet röpül, az emlékezet meg nem áll, ott bármilyen külső körülmények közt szabadság van.

Minden rabság történetének ez az utolsó és megváltó pszichológiája: Ahol Lélek van, ott szabadság van.

Reményik Sándor.

Széchenyi és Kossuth vitája. (Magyarország Ujabbkori Történetének Forrásai. *Gróf Széchenyi István írói és hírlapírói vitája Kossuth Lajossal.* Szerkesztette és bevezetéssel ellátta dr. *Viszota Gyula*. II. rész. (1843—1848.) Bp. 1930. A M. Történelmi Társulat kiadása.)

Ez a hatalmas kötet második s egyszersmind befejező részét nyújtja annak a becses forrásanyagnak, mely a szabadságharc előtti fontos publicisztikai küzdelmek hiteles aktáit tartalmazza. A egyszerű szellemi mérkőzést első sorban Széchenyi és Kossuth vívták ugyan, de erkölcsi résztvevői között ott látjuk az akkori idők minden számottevő politikusát; a címbeli «hírlapi vita» szövegéből tehát végeredményül a legizgatóbb kortörténeti rajz körvonalai bontakoznak ki. A szóbanforgó politikai viaskodás első szakaszának anyagát a Napkeletben már ismertettük (1928. évf. II. k. 385. l.); a nem kevésbé érdekes folytatás nemrég jelent meg Viszota Gyula gondos bevezetésével és sokirányú gazdag tájékoztatójával.

Az új kötet szöveggyűjteménye Széchenyinek és Kossuthnak a közteherviselés érdekében írt hírlapi

cikkeivel kezdődik, ezután jön a «közvetett támadások» és egyes viták anyaga, míg utolsónak a Politikai Programm-töredékek és köre címen egybefolyt iratok olvashatók. Az érdekes polemia darabjai oly módon vannak elrendezve, hogy a problémát fölvető cikket rögtön követi a tételnek az ellenfél szempontjából való megvitatása. Ily módon az elvi harc szinte az egyidejűség frissességével újul meg az érdeklődő előtt. Nagyban elősegíti ezt a tudós kiadónak az az eljárása, hogy a másoktól származó, de a főszereplők vitájába bekapcsolódó iratokat, vagy hozzászólásokat sem mellőzte. (Pl. Rosty Zsigmondnak A pisztoly idő előtti elsütéséről szóló cikkét; vagy Valero leveleit Széchenyihez és Kossuthhoz; A Pecsovicsok utolsó fortélyá c. névtelen röpiratot stb.) Mindezeket kiegészíti a Függelék becses adatközlése, melyben egyebek közt Kossuthnak eltiltott vezércikkein és Széchenyi cikktervezetein kívül a két nagy embernek egymásra vonatkozó feljegyzései s a rendőrségnek mindkettőjüket illető jelentései különösen érdekesek. A szöveget tartkító, ma már csak utánjárással kibogozható vonatkozások megfejítése Viszota Gyula ér-

deme. Ezekre s más kortörténetileg fontos mozzanatra nézve az eligazodást igen megkönnyíti a negyven lapnyi, nagy gonddal készült név- és tárgy-mutató.

A szöveggyűjtemény terjedelme és tárgyi sokfélesége — e szűkre szabott helyen — nem nyújt módot az egyes darabok behatóbb ismertetésére. Pedig igen tanulságos volna megfigyelni, hogyan tükröződik ez iratokban, a változó helyzetek szerint remény és kétség közt hánykódó ellenfelek lelki arculata. Szolgáljon e részben némi mutatóványul Széchenyi utolsó hírlapi cikkének néhány, ma sem időszerűtlen mondata. Az 1848 márc. 27-ről keltezett sorok a Pesti Hírlapban jelentek meg s bennük írójuk, az éppen folyamatban levő események hatása alatt, mintegy a közvélemény megnyugtatósára, egy vele azonos elveket valló barátjának azon a kérdésén elmélkedik, hogy *Mi lesz belőlünk magyarokból?* A belső izgalmat nagy önuralommal leplező cikk szerint a gróf «derült lélekkel» így válaszolt: «Mi lenne belőlünk egyéb, mint dicső nemzet, mely hamvaiból kiemelkedve, mikor Egész Európa bomladozik, az emberiség díszére úgy fog állani most a rend, béke és szabadság fölött őrt, valamint hajdanta a kereszténységnek volt védőfala . . . Most hazánkban igazi baj csak az által keletkezhetik, ha a minisztérium szava elhangzik. Új rendnek kell keletkezni. Sok érdek meg van sértve. Számtalan egyed hely és kenyér nélkül teng. Mind ezt rendezni, mind erről provideálni kell. Ugy de ahhoz idő szükséges s mindenek fölött egybehangzó concentricus működés. Kiki tehát állja saját helyét becsületesen s önmehtagadással; ne adjon minden criticának hitelt: de inkább gondolja magát belé azon nehézségekbe, mellyeket legyőzni kell». Ime a köztudat s a valóság szerint is állandó idegizgalomban élő Széchenyinek a lázas napokban oly feltűnően

nyugodt hangja, mely mögött azonban — főképp a cikk egészét ismerve — könnyű észrevenni a felelős államférfiú hivatásszerű magatartását. Különben talán ez az adott helyzethez igazodás sem meglepő annál a férfiúnál, akit saját vallomása szerint: soha nem indított a politikában egyéb, mint ügyszeretet és faji hűség; s aki állítólag így imádkozott: Óh Isten, ne hagyj veszni puha ágyban, vagy meleg kályha mögött, de (ha csak lehet) honunkat szolgálva «hámban».

Egyéb vonatkozásban nézve a kötetet, említésre méltó még a szöveggéközlést megelőző monografiaszerű bevezetés, mely a Széchenyi-irodalom eredményeinek fölhasználásával, de legfőképpen a szerzőnek, Viszota Gyulának saját kutatásai alapján bő részletességgel tárgyalja a két államférfiú ellentétének sokat vitatott kérdését. Igazában többet nyújt, mint amennyit tőle az adott esetben várunk, mert a «legnagyobb magyar» sorsát a hírlapi harcok *utáni* időkben is nyomon kíséri, sőt a döblingi tartózkodás indokolt voltát külön tanulmányszerű fejezetben, az adatok egész sorával bizonyítja be.

A bevezetésnek e minden részletében aprólékos gonddal kidolgozott szakasza szép példája annak a nagy tárgyszeretnek, mely a tudós szerzőnek a Széchenyi-irodalom terén több mint harminc évre terjedő munkásságát jellemzi s amelynek éppen a jelzett területen a magyar tudomány nem egy becses megállapítást köszön.

V. M.

Kigyúló csillagok. (Történelmi elbeszélések a hős magyar ifjúságról. Szerkesztette *Gramantik* Margit.) Az elbeszéléseknek ez a gyűjteménye nemcsak irodalmi értékénél fogva jelentős, de nevelő, tanító, példázó hatásánál fogva is, mert megőrökíti számunkra a magyar történelemnek azon lapjait, amelyekre a kiskorú hősök nevét je-